

זוטות והערות

להערותיו של ייבין לדו"ח הזמני

על החפירות בבית-שערים (1940)

על יסוד התכנית של ביהכניס בבית-שערים, המצורפת לדו"ח הזמני על העונה הרביעית⁽¹⁾. מוצא מר ש. ייבין⁽²⁾, שהבית כלל בתקופה III א' גם את החצר, וחזית הבניין היתה במקום שבו נמצאו שרידי חזית החצר הנמוכה של התקופה III ב'. אולם מבט מעמיק יותר בתכנית הנ"ל מביאנו בהכרח למסקנה אחרת.

יש לשים לב לעובדה, כי בפינת הבניין, במקום שמרוב מייגשמים נכנס לתעלת-המים המובילה אל הבור השמאלי, ישנה סטייה ניכרת למדי של כיוון הקיר הדרומי-מערבי. ואכן, הבדיקה שערכנו בשעתה בנקודה זו הראתה, כי הקיר במקום זה איננו אחיד בבניינו. ניכר היה, ששני חלקי הקיר, האחד השייך לבניין העיקרי והאחד לחצר, אינם מחוברים במקום זה באופן אורגני, וקשה להניח שהקיר כולו נבנה בזמן אחד. יש הכול גם גודל האבנים ובגובה הנדבכים. לו היה קיר זה קיים פעם לכל ארכו, כהנחת מר ייבין, כי אז היו הורסים, בשעת הפיכת חלק מהבניין לחצר, רק את החלק שאינו מתאים לגובה החצר ומשאירים את הנותר; במקרה זה היינו מוצאים בנקודה זו שרידי בנייה אחידה. כמו כן לו היה בדעתם של בוני הבניין הראשונים לבנות בניין כה ארוך, אין ספק שלא היו מרשים כי קיר כה ארוך ובגובה של בניין סימטרי כבסיליקי יסטה מכיוונו. מר ייבין מסתמך בעיקר על הרווח הממוצע שבין עמודי הבסיליקי המתאימים בערך לרווח שבין קירות החזית השונים (של הבניין העיקרי ושל החצר) לבין הבורות. לדעתי מרחקים אלה הם מקריים בהחלט. לו היתה הסברתו של מר ייבין נכונה, — הרי היינו צריכים למצוא שרידי שקיעות בסלע המיועדות ליסודות העמודים במקומות המתאימים לכך. כאלה לא נמצאו מתחת לקיר המפריד בין החצר לבין הבניין העיקרי, וכן לא במקום פתחי הבורות. הסתכלות בתכנית מראה מיד, כי בעוד שקוטר פתח הבור המקסימלי הוא בערך 90 ס"מ, הרי עצם היסוד הרגיל של עמוד (המרכב עפ"י משתי אבני-גזית גדולות היושבות על מלוא של אבנים קטנות יותר), גדלו הוא 1.05 ס"מ בקירוב, וזאת מבלי להביא בחשבון, שהשקע הדרוש ליסוד הוא עפ"י גדול מהיסוד עצמו. הרי ששרידי שקעים כאלה היו צריכים להשאר סביב פתחי הבורות ולא יכלו להשמד בשעת חפירת הבורות, וביחוד כשלמעשה אין פתחי הבורות נמצאים בכיוון טורי העמודים.

גם מנקודת מבט ארכיטקטונית קשה להניח כי בוני הבניין III א' ייבנו קיר חזית לביהכניס בגובה של 13 מ' בערך לצד רחוב שרחבו 2.80 מ'. תנאים כאלה היו מקשים על בן-אדם העומד להכנס לביהכניס להתרשם מגודל הבניין. כמו כן יש לשים לב מבחינה זו ליחסי מדות האורך והרוחב של הבניין וכן למספר העמודים בטור, שהם נראים קיצוניים למדי ביחס לבתי-כנסת של אותה התקופה, כגון: כפר-נחום וכרוזין⁽³⁾, וביחוד שלפי מר ייבין המדות של ביהכניס בתקופה III א' היו לא 15 x 30 מ' אלא 15 x 35 מ', מה שהופך את הפרופורציה של מדת האורך למדת הרוחב של הבניין לקיצונית ביותר.

בתי-כנסת העמודים בטור	מספר העמודים במטרים (בקירוב)	אורך במטרים (בקירוב)	הרוחב במטרים (בקירוב)
בית-שערים	8	30	15
כפר-נחום	7	24	13
כרוזין	6	19	13
אם אל-עמד	7	21	14

לפיכך יש מקום לסברה, כי בתקופה III א' היה ביהכניס בנוי רק בחלקו העיקרי — בסיליקי בת שמונה עמודים בטור. על השינויים, שאותם מזכיר ד"ר ב. מייזלר בדו"ח הנ"ל, אשר חלו

(1) ב. מייזלר, ידיעות ט', ע' 7. (2) ש. ייבין, ידיעות ט', ע' 69 ואילך.

(3) ר' Kohl-Watzinger, Antike Synagogen in Galilaa, Taf. II, VII & X

בתקופה III ב' (היינו: התיקונים בפנים הבניין וריצוף החצר בפסיפס), יש להוסיף, לפי דעתי, את בניית קיר חזית החצר בעל שלשת הפתחים, הפונה לרחוב. הבניין היה אפוא בתחילה בעל שלשה פתחים, המתאימים לשלושת אולמות הבסיליקי. עם בוא השינויים בתקופה III ב', סתמו את הפתח של אולם התווך למען סדר גומחה לארון הקודש. חזית החצר החדשה נבנתה כנראה מטעמים ארכיטקטוניים, היינו לרכך את הרושם הקשה המתקבל מקיר שבו סתום הפתח המרכזי. יתכן גם, שאבני הפתח האמצעי (המזווות, המשקוף והמפתן) שמשו לפתח האמצעי של חזית החצר החדשה בשעת השנויים הנ"ל. מכאן שכפל החזיתות הוא אינו תופעה מזוהה אלא תוצאה מהתפתחות מסוימת בתקופות של III א' ו-III ב', ולבסוף יש להעיר כי דיון מוחלט בשאלות אלה יתכן אך ורק לאחר שיתפרסם הדו"ח המלא של ד"ר ב. מייזלר, שיכיל גם את המידות, התכניות והתצלומים של ביהכניס, אשר בלעדיון נראות כל הסברות כמקדמות.

י. קפלן

לכתבת השלח

בכתובת השלח: הנקבה... כי הית זדה וכו'.

1. נקרא: הַנְּקֵבָה על משקל שְׁמֵטָה (וכן: קְהֵלָה, בְּלִמָּה, קְלִפָּה) ונקבילה מקץ שבע שנים תעשה שְׁמֵטָה וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמֵטָה. אף כאן: הַנְּקֵבָה — וְזֶה הִיא דְּבַר הַנְּקֵבָה... ופרוש נְקֵבָה — מעשה הנקיבה בסלע וחזירת החור הסופית עד היות המחשוף מפלש לגמרי. בכך יובן עקר גודל חשיבות המעשה האחרון וְזֶה הַנְּקֵבָה (=הנקיבה בלשונו המאחרת, — גמר מלאכת עשית הנקב) הכו החוצבים... גרזן על גרזן...

2. כל מקום שנאמר בו וזה דבר (במקרא) ענינו תאור מעשה. דבר — נְהַג הוא, כך נהגו או כך יש לנהג. כמו 'וזה דבר הרוצח'; וזה דבר המס — דגמת וזה יהיה משפט הכהנים, זה יהיה משפט המלך. אלא שכאן אמור 'וזה היה דבר הנקבה' — מעשה שהיה, והוא תאור פְּרָטִי גמר מלאכת הנקיבה עד התקרבה לסופה האחרון.

3. וְזֶה — בינוני פועל לשרש זוד, זיד, ממנו זדון, וקרוב אליו צדה, ואשר לא צדה, בצדיה — כלם על פְּנֵה וכוון הַנְּחוּ. ולאו דוקא לרעה בלבד. הרי גם זמם, מְזַמָּה — רָבם לרע, ולא נמנע מהם גם הטוב; זממה שדה ותקחהו; דעת ומזמה; כן בצע רבו לרע, ונאמר בו: ידי ורבל יסדו הבית וידיו תְּבַצְעֵנָה; כן ערם, עֲרָמָה — רָבם לרע, ויש גם מן הטוב; ושומע תוכחת יערם לתת לפתאים ערמה. וכן יש להפך שָׂרְבו טוב ונשתמש גם לרע, כגון: בָּשָׂר בשורה; ומזל שהוא גם לטובה וגם לרעה — נתיחד פעמים לטובה בלבד: בר-מזל, אין מזל ל... וכיוב'.

ובכן זוד — הַתְּפִינָה, הִיּוֹת מְפָנָה לצד מן הצדדים, שים פנים, הועיד פנים, הלוך במגמה מסוימת לכאן או לכאן. והפעל הִיּוֹת — פעל עזר הוא לנשוא מרכב: הִיּוֹתָ וְזֶה — הִיּוֹת הולכת ככוון, מְכוּנָה, מְפָנִית. ומי הנושא כאן אל הִיּוֹתָ וְזֶה? היא — הַנְּקֵבָה! פעלת הנקיבה היתה וְזֶה — הולכת ומפנית בצר מימין ומשמאל. כאן אפוא באור לגאמר קודם: ובעוד שלש אמת להנקב נשמע קול קורא אש אל רעו, כיו... — יען כי היו החוצבים עובדים איש מקצהו, והיו הולכים וקרבים מימין ומשמאל, ומה נאים לפי זה דברי הכתובת המספרת כנראה על שלש דרגות בהתקדמות הנקיבה עד שרחוקים נעשו קרובים! —

דרגה א': בעוד (כוכי אמות. — יותר משלש כמובן, כי על שלש יספר בדרגה ב' — נשמע קל) גרון אש אל רעו. — רק הלמות הפטישים והגרזונים התחילה מהדרת במחצב הצר, ונשמעה מקרוב משני הצדדים.

דרגה ב': ובעוד שלש אמת להנקב נשמע קל אש קרא אל רעו — קולות העובדים גופם בקראם זה אל זה.